

Od inspirace k literárně-hudební intermedialitě

Radomil Novák

Počátky cesty (s průvodcem za zády)

Na úplném počátku mé badatelské cesty za poznáním vztahů mezi literaturou a hudbou bylo studium učitelství češtiny, hudební výchovy a sbormistrovství. Stav mého tehdejšího povědomí o spojování zmiňovaných oborů se blížil nule. Jistě, bylo tady několik propojovacích záblesků, více či méně intenzivních, namátkou zpívaná poezie, hudební názvy či hudební terminologie v básních, ismy prostupující různá umění, osobnosti typu Josefa Kainara, operní libreta v podobě adaptovaných literárních děl. Výčet ne nezajímavý a s odstupem času jasně signalizující, že impulsů bylo dostatek, což ale ve vnímání studenta ponořeného do četby světové a české literatury, poznávání lingvistických zákonitostí, studia dějin hudby a dirigování sboru včetně ježdění po sborových soutěžích nehrálo až tak podstatnou roli.

Tu začalo hrát až zahájením doktorského studia, kdy byla vyřčena otázka, zda by se „to“ nedalo propojit. Tím „to“ měl tehdejší vedoucí Ústavu české literatury a knihovnictví Filozofické fakulty Masarykovy univerzity v Brně na mysli literaturu a hudbu. Pro začínajícího učitele však myšlenka spojit „to“ představovala obrazně řečeno poměřit dva dosud zřetelně ohraničené vesmíry, prozkoumat velikost a složení jejich planet, spočítat hvězdy, změřit hustotu mlhoviny. Úkol náročný, tajemný, nepřehledný. Byly tady však dva velmi silné faktory, které mi dodaly odvalu vydat se propátrat ono tajemství, vnímat ho jako výzvu i podnět k práci. Jednak silná intuice, že se otevírá prostor dosud téměř neprobádaný, soudě podle mizivé odborné literatury, jednak subjektivně prožívaná jistota průvodce za zády.

O co se opřít, z čeho vyjít, na čem stavět?

Literární věda problém vzájemných vztahů mezi literaturou a hudbou řešila v minulosti buď jako okrajovou záležitost, věnovala jí buď marginální pozornost, nebo se jí nevěnovala vůbec. Při pátrání po odborných publikacích jsme naráželi spíše na náhodné tituly popularizačního charakteru. Například v roce 1940 publikoval literární historik Julius Heidenreich (vlastním jménem Julius Dolanský) knihu *Verše nad melodií (hudební motivy v české poezii)*, výbor básní s hudební motivikou (básně typu „Svou violu jsem naladil co možno nejhlouběji“) bez dalšího, byť jednoduchého popisu funkce těchto motivů v uvedených textech. Motivací k napsání této knihy bylo zřejmě autorovo manželství s koncertní zpěvačkou, divadelní a hudební referentkou. Nevyhraněnou funkci měla i publikace Richarda Messera, činného zejména v oblasti výtvarného umění, *Hudební lyrika a lyrická hudebnost* (1947). K popularizaci vztahu obou umění přispěl i v podstatě anonymní autor Soběslav Jungmann knihou *Hudba přítelkyně* (1997), sbírkou básní, citátů, vyznání, vyprávění známých osobností z různých oblastí.

K literárněvědným reflexím vztahu literatury a hudby, které už by bylo možné vřadit do odborného diskurzu, náleží až drobnější reflexe v rámci komplexnějších literárněvědných pojednání o autorech a autorkách, v jejichž dílech je přesah k hudbě nějakým způsobem zpřítomněn (např. Kryštof Harant z Polžic a Bezdruzic, Adam Václav Michna z Otradovic, Antonín Sova, Jiří Voskovec s Janem Werichem, Josef Škvorecký, Jaromír Hořec, Josef Kainar, Václav Hrabě, Milan Kundera, Oldřich Mikulášek, Jan Skácel a mnoho dalších). Za všechny jako příklad uvedme vztah díla Josefa Škvoreckého k jazzu v monografiích Pavla Trenského *Josef Škvorecký* (1995), Přemysla Blažíčka *Škvoreckého Zbabělci* (1992), Heleny Koskové *Škvorecký* (2004) a *Hledání ztracené generace* (1996) a v řadě dalších studií, kritik, článků a recenzí, nebo pojednání o zvukových kvalitách a hudebních principech díla Oldřicha Mikuláška ve studiích Jiřího Opelíka (OPELÍK 1990 a 2000).

V pracích českých lingvistů reflektujeme z naší perspektivy vzájemných vztahů literatury a hudby zejména práce orientované na zvukovou stránku básnického jazyka, nebo na vztah mezi slovem a hudbou. Z prací Pražského lingvistického kroužku je to studie Jana Mukařovského „O jazyce básnickém“ (1940) nebo pojednání českého pedagoga a lingvisty Karla Svobody *Zvuková stránka slovesného díla* (1944).

Experimentální charakter psycholingvistického zaměření mají studie bohemisty a romanisty Pavla Jiráčka „Sémantizace hlásek a její význam při interpretaci obsahu lyrické básně“ (1989), „Fonologická expresivita českého básnického jazyka“ (1991) nebo „Prožitek zvuku a český verš“ (1992). Do oblasti experimentálního zkoumání bychom mohli vřadit i pojednání *Hudba a slovo z experimentálního hlediska* (1962), v níž muzikolog Antonín Sychra spolu s foniatrem Karlem Sedláčkem usilují o přesné zjištění zákonité korelace mezi emocionálním výrazem a melodií řeči a hudby. Do výzkumu vztahu slova a hudby se zapojila i známá Nitranská škola, a to např. studií Františka Mika „Mezi řečou a hudbou“ (1994). Z novějších prací je to studie filologa Vladimíra Franty „Suprasegmenty mezi řečí a hudbou – klíč k sémantice“ (2010). Pro literární vědu, komparatistiku i intermedialitu má však z pohledu zvukové stránky jazyka největší význam syntetizující stať literárního vědce, překladatele a básníka Miroslava Červenky „Hlásková instrumentace“ (2002), v níž se autor snaží o přehlednou typologizaci zvukových prostředků využívaných v literatuře a také o ujasnění základní terminologie.

Hudební věda přistoupila ke zkoumané oblasti o něco aktivněji. Ve všech takto zaměřených odborných textech si však muzikologie hlídá své vyjadřovací pole a dívá se na danou problematiku muzikologickou perspektivou. Nejsoustavnější zájem o studium vlivů literatury na hudební sféru vidíme zvláště v pracích muzikologa a pedagoga Jiřího Fukače. V roce 1981 publikoval pojednání *Hudba a její pojmoslovný systém*, ve kterém popisuje způsob přejímání odborné terminologie od hudby k literatuře a naopak. Důležitý sborník v redakci jeho kolegy, muzikologa Rudolfa Pečmana, vyšel v roce 1983 pod více než návodným názvem *Hudba a literatura*. Sborník ze sympózia stejného názvu se stal mezioborovým, protože do něj kromě muzikologů (R. Pečman, J. Fukač) přispěli také například Richard Pražák (český historik a hudební vědec), nebo Vojen Drlík (bohemista a dlouholetý dramaturg Národního divadla v Brně).

Velkým popularizátorem vztahů jazzu a literatury se stal Lubomír Dorůžka (muzikolog, pedagog, publicista, překladatel), nerozlučný přítel Josefa Škvoreckého, největší český znalec jazzu. Ve svých publikacích soustavně vnímal napojení jazzu na literární kontext, o čemž vypovídají dvě společné mezioborové publikace se Škvoreckým: *Tvář jazzu*

(1966) s podtitulem *Vzpomínky, dokumenty, svědectví a Jazzová inspirace* (1966), výbor ze světové a české jazzové poezie, z pozdějších prací například doslov k výboru Kainarových textů *Bledej gentleman* (2002) s názvem „Inspirace může k básníkovi přicházet z nejrůznějších zdrojů“.

To, co se nejvíce nabízelo pro mezioborový diskurz z perspektivy hudební, ale i literární, byly formy spojující slovo a hudbu (např. píseň, árie, sbor, kantáta a oratorium, opera a operní libreto, opereta, muzikál, melodram, vokální symfonie, symfonická báseň ad.). Z nich pak se stala nejfrekventovanějším tématem píseň, masově oblíbená, recepčně srozumitelná, mediálně snadno dostupná. Už na počátku 90. let vydal písničkář Vladimír Merta knížku *Zpívaná poezie* (1990), v níž je uvažováno o specifčnosti písňového textu a způsobech jeho tvoření. Signifikantní je, že se písní věnují badatelé s širokým odborným záběrem, např. Josef Prokeš (bohemista, písničkář, výtvarník, dramaturg, režisér) v knize *Česká folková píseň v kontextu 60.–80. let 20. století* (2009), nebo Zuzana Zemanová, která se soustavně věnuje písňovým textům z období 60. let (*Písničky pro (ne)všední den*, 2015) a také z období normalizačního. Co se týká zkoumání dalších kombinovaných forem, největší pozornosti je ze stran muzikologů věnováno operním libretům v rámci komplexní analýzy operního díla.¹

Čeští estetikové zasáhli do oblasti hudebně-literární výrazněji ve dvou případech. Otakar Zich, estetik a muzikolog, formuluje ve svých publikacích koncepci významové stránky estetického objektu, a to nejdříve v hudbě a potom ve slovesném umění (*O typech básnických*, 1937). Můžeme mluvit o prvním pokusu o psychosémantiku v českém kontextu a také o mezičlánku mezi pracemi a myšlením Otakara Hostinského a Jana Mukařovského. Na konci 60. let registrujeme studii Olega Suse *Geneze sémantiky hudby a básnictví v moderní české estetice* (původně 1969, vydáno 1992) reflektující souvislosti předchůdců a představitelů českého strukturalismu s ruským formalismem. Ze sémiologických studií se komparaci obou umění věnuje literární vědec a estetik Mojmir Grygar, např. ve své studii *O srovnávací sémiotice umění* (2008), nebo ve své knize *Trvání a proměny. Dvanáct kapitol o umění a dějinách* (2006).

---

1 Jako příklad zájmu literátů o operní libreto můžeme uvést překlady a adaptace operních libret Leoše Janáčka Maxem Brodem, který tím také přispěl k velké popularizaci a propagaci Janáčkovy díla v rakouských a německých zemích (HORÁČKOVÁ 2007).

Ze zahraniční literatury se považuje za klíčové, jistým způsobem osnovné dílo Calvina Smitha Browna, zakladatele oddělení srovnávací literatury University of Georgia a průkopníka interdisciplinárního studia literatury a hudby v mezinárodním kontextu, *Music and Literature* (1987).² Monografie může být vnímána jako shrnutí prvního systematicky koncipovaného průzkumu v dané oblasti.³ Přínosná jsou také díla amerického profesora německé a srovnávací literatury s hudebním vzděláním (hra na klavír) Stevena Paula Schera, např. „Literatur und Musik – Entwicklung und Stand der Forschung“ (1984). V evropských souvislostech zaznamenáváme pokusy o výzkum dané oblasti např. v práci ruského literárního historika Borise Georgieviče Reizova *Literatura i muzyka* (1975), maďarského literárního historika Petera Egriho *Literature, Painting and Music* (1988) a hlavně v pracích polských literárních vědců, Michala Glowińskiego „Literackość muzyki – muzyczność literatury“ (1997), Jerzyho Skarbowskeho *Literatura-muzyka, zbliżenia i dialogi* (1981) a Andrzeje Hejmeje *Muzyczność dzieła literackiego* (2002).⁴ V polské Lodži se už dvakrát konalo mezinárodní setkání vědců zaměřených na studium vzájemných vztahů mezi literaturou a hudbou *Hudba a hudebnost v literatuře* (2009 a 2016).

Od „inspirace“ k literárně-hudební intermedialitě

Hudba jako inspirace poezie (comparative studies)

První ucelené výsledky našeho uvažování o vztazích mezi literaturou a hudbou jsme zahrnuli do monografie *Hudba jako inspirace poezie* (2005). Kniha s sebou nese všechny problémy metodologického hledání, ujasňování základních okruhů témat a jejich co nejpřiléhavějšího pojmenování. Odtud i poměrně vágní označení: „inspirace“. Od začátku byla poměrně jasná čtyři výchozí stanoviska: na celou problematiku vzájemných vztahů mezi literaturou a hudbou se budeme dívat z pozice literárního vědce, který je vzdělán i v oblasti hudební; podle Scherova (1984) schématu hudebně-literárních výzkumů se budeme zabývat oblastí „literatura a hudba“, tzn., že budeme zatím rezignovat

² Dílo C. S. Browna bylo zhodnoceno v 6 odborných studiích (CUPERS – WEISSTEIN 2000). Součástí sborníku je i jedenáct dosud nepublikovaných Brownových statí.

³ Z dalších prací např. BROWN 1953.

⁴ Další přehled badatelů polské provenience viz MARTINEK 2008.

na vztah „literatura v hudbě“ a „hudba v literatuře“, obě zmiňované oblasti totiž do značné míry predikují práci více popisnou než interpretační (zjednodušeně řečeno např. výčet všech skladatelů a jejich děl, kteří jsou různou formou zpřítomňováni v literatuře, a naopak výčet všech literárních děl, která jsou nějakou formou zpřítomňována v hudbě); zaměříme se nejdříve na poezii, protože v ní je propojení s hudbou nejsilnější; cílem bádání by mělo být vytvoření souboru nástrojů pro četbu, recepci a interpretaci takových literárních textů, které překračují hranici literatury směrem k hudbě.

Výchozí metodologický impuls byl obecně komparatistický, což se výrazně projevilo v zaměření celé práce, nejvíce pak v obecných kapitolách: hledání společných a rozdílných (sémiotických) charakteristik obou umění („Zvuk jako společný fenomén hudby a poezie“), reflektování vývoje obou umění a jejich vzájemné vlivy („Poezie a hudba v historickém a estetickém kontextu“). Intuitivně byly konturovány oblasti, které se zcela zřetelně nabízely. Nejdříve široká oblast tematizování hudby v poezii. Ta nabízela setrvání v relativně bezpečném prostoru literatury a dostatečně bohatý materiál k interpretaci a hledání možných podob, proměn a funkcí hudebních témat v básnickém textu. Mnohem obtížnější byla orientace v problematice písně jako hudebně-literárního jevu, protože její žánrové vymezení bylo komplikováno terminologickou synonymií (v hudbě vokálně-textová forma; v literatuře tradiční lyrická forma, nebo písňový text jako lyrická forma *sui generis*), a tím i obtížností její recepce („Píseň jako médium lyrického vyjádření“).

Pro krystalizaci teoretické základny a otevírání dalších oblastí bádání byly důležité první komplexněji zaměřené interpretace vybraných autorských poetik. Poezie Antonína Sovy ukázala, že se v jedné poetice může vyskytovat několik vrstev literárně-hudebních vztahů: výrazná hudebnost Sovovy poezie (vliv hudebních dispozic autora, vliv impresionistické techniky, vliv obecně hudebních principů variační a repetiční techniky), tematizování hudby (hudební názvy a terminologie, hudební motivy), využití a variace písňové formy, rozkročení Sovovy poetiky mezi impresionismem a symbolismem. Z tohoto vrstvení také vyplývala jistá nepřehlednost v konkurenci kontextů, např. Sovova tvorba v kontextu impresionismu a symbolismu vs společné hudební a literární principy impresionismu (symbolismu) v obecném

uměnovědném kontextu; funkce zvuku v Sovově poezii jako jeden ze specifických znaků impresionistického ladění vs funkce zvuku v literárním textu obecně.

V případě Holanovy poezie (*Mozartiána*) se prostřednictvím ztotožnění a konfrontace lyrického subjektu s genialitou W. A. Mozarta ukázal existenciální rozměr hudby (hudba a ticho, pozemské a transcendentální, časové a univerzální). Současně Holan uplatnil takový princip tematické výstavby textu, který jsme nazvali jako polyfonní (génus, osud, hudba, smrt). Už u Holanovy poezie nastaly dva problémy obtížně pojmenovatelné: hudba může fungovat v symbolické podobě (stavba symbolu se zřetelně opírá o postavu Mozarta, jeho života a osudu) a ve výkladu smyslu textu nabývá existenciálního rozměru; v tematické stavbě uplatňuje Holan (ne)záměrně hudební princip polyfonní skladby. U Seiferta jsme zvolili stejný námět života a osudu Mozarta („Noční divertimento“, „Mozart v Praze“) a zjistili jsme, že v obou jeho variacích Mozartův kult funguje jako oslava Prahy a obecně je jednou ze Seifertových variant až romantického hledání řádu a smyslu světa. Seifert je oproti Holanovi rafinovanější ve formě a lze u něj zřetelněji vidět záměr: pro mozartovské variace volí formu divertimenta a ronda (klasicistní skladby, uzavřené a cyklické). Otázkou zůstalo, do jaké míry odpovídá forma textů hudebním principům a jak tento vztah hudby a poezie pojmenovat? Bylo zřejmé, že pouhé srovnání stačit nebude.

Stejně jako u Sovy, také v poezii Oldřicha Mikuláška se ukázalo, že jsou literárně-hudební vztahy vrstveny. Na prvním místě to je Mikulášková fascinace zvukem, už to ale není práce se zvukem pro vytvoření dojmu (Sova), je to hledání možností a funkcí zvuku v jeho asémantických projevech (zaumnost), v jeho pudové podstatě. Dosavadní pojetí zvuku v literárním textu se tím značně zkomplikovalo. Stejně jako Sova využívá i Mikulášek principů variací a opakování. Vyvodili jsme z toho závěr, že tyto principy fungují na jakési bázi přenosu mezi uměními, ale dále jsme myšlenku zatím nerozváděli. Na práci s hudebními motivy u Mikuláška jsme pak pozorovali, že jsou tak frekventované a jsou takovým způsobem zapuštěny do textu, že spoluvytvářejí archetypální základ jeho díla (ambivalentnost světa, pulsace, kontrasty) a konstituují osobní mýtus autora (HODROVÁ 2001: 737–738). Položili jsme si do budoucna otázku, zda lze najít nějaké obecné principy

fungování hudebních motivů v textu, na jakých parametrech přitom záleží a od čeho se odvíjí jejich význam v textu?

Stejnou motivickou originalitu jsme pak našli v poezii Josefa Kainara. Inspirace folklórem (Mikulášek) však byla nahrazena inspirací jazzem. Znovu jsme našli práci s opakováním a variací. Usoudili jsme, že tyto principy zřejmě fungují nezávisle na hudebně kontextových souvislostech (Sova – impresionismus, Mikulášek – folklór, Kainar – bluesová improvizací technika) a ponechali si tento problém k dalšímu prozkoumání. U Kainara se také otevřela další otázka (stejně jako později u Škvoreckého): Jak vliv hudby na dílo souvisí nejen s autorovými hudebními dispozicemi (Sova, Mikulášek), ale šířeji, jak souvisí se společenským kontextem doby, ve kterém hudba hraje tak důležitou úlohu, že vyjadřuje generační pocit. U Kainara jsme ještě navíc narazili na typ autora, který je nejen hudebníkem, ale také textařem (problematika písňového textu) a básníkem. Jeho blues může být písňovým textem i lyricickou básní. Za jakých okolností se stane emancipovanou básní? Navíc hudba se u Kainara stává nejen osobním mýtem (práce s motivy), ale i autentickým životním prožitkem.

Práce na první knize ukázala, že podněty k bádání a z nich vyplývající otázky se vyjevily nejzřetelněji během interpretací konkrétních textů. Navíc se ukázalo, že existuje bohatý a dosud nezpracovaný materiál, který se týká jazzové inspirace v české literatuře 20. století, počínaje poetistickou generací (Seifert, Nezval, Konrád, Schulz) až ke generaci swingující (Škvorecký, Hořec, Kainar) a k beatníkům 60. let (Hrabě, Machulková, Čerepková). Ukázalo se dále, že už nevystačíme se zaměřením na poezii, ale musíme své bádání přenést i na prózu a drama.

Česká literatura jazzující (conception of intermediality)

Při práci na první knize se jasně ukázaly limity a nevýhody komparatistického přístupu. Díky tomuto přístupu jsme sice mohli sledovat izolované jevy (např. rozdíly v akustické manifestaci obou umění), ale ve výkladu hraničních jevů jsme naráželi na jednostranné pojetí: jedno umění bylo vždy upřednostňováno před druhým. Komparatistický přístup byl navíc komplikován terminologickými problémy, odlišnostmi v uchopení a výkladu společných termínů (NOVÁK 2012: 12). Není to také metoda, která by nám poskytla vhodný soubor nástrojů

k pojmenování jevů na hranici hudby a literatury. Ty jsme dosud pojmenovávali buď intuitivně, popisem, nebo výpůjčkou z druhého umění.

Jiný metodologický pohled na vzájemné vztahy mezi literaturou a hudbou, ale i mezi uměními obecně nám poskytla koncepce intermediality⁵ a základní práce jejich teoretiků. Prvním z nich je Werner Wolf, profesor anglické a obecné literatury na univerzitě v Gratzu, jeden ze zakladatelů a průkopníků této koncepce. Výbor z jeho publikací vyšel v roce 2018 pod názvem *Selected Essays on Intermediality by Werner Wolf (1992–2014)*, u nás byla publikována stať „Intermedialita: široké pole výzkumu a výzva literární vědě“ (2011) a *Popis jako transmediální modus reprezentace* (2013). Za dalšího průkopníka je považován profesor anglické literatury na univerzitě v Gratzu Walter Bernhart. Jeho dílu byl věnován v roce 2015 výbor *Essays on Literature and Music (1985–2013) by Walter Bernhart*.⁶ Další teoretickou oporou jsou studie a zejména monografie *Intermedialität* (2002) německé literární vědkyně působící v Berlíně Iriny O. Rajewské.

V oblasti české literární vědy vznikl na Palackého univerzitě v Olomouci v roce 2008 sborník prací *Vybrané kapitoly z intermediality*, jehož editory byli Jan Schneider a Lenka Krausová.⁷ Kontinuální zájem o intermediální studia můžeme sledovat v pracích Alice Jedličkové a Stanislavy Fedrové z Ústavu české literatury AV ČR. Z jejich podnětu byla intermedialita jedním z témat IV. Kongresu světové literárněvědné bohemistiky pod názvem „jiná česká literatura“.⁸ Spolu redigovaly sborník

---

5 Prehistorie intermediality by mohla sahat až k Aristotelovi (*Poetika*, česky *O básnictví*, 1892) nebo k G. E. Lessingovi (*Laokoon čili o hranicích malířství a poezie*, 1766, česky 1960). Roli průkopníka měl Dick Higgins, básník, výtvarník a hudební skladatel, který v polovině 60. let minulého století zareagoval na rozvoj masové produkce kultury i vznik nových médií esejí *Intermedia* (1965), později vydanou ve sborníku statí *Horizons. The Poetics and Theory of the Intermedia* (1983) a v roce 2007 jako *Horizons* (Ubu.com).

6 Bernhart je s Wolfem jedním ze zakladatelů *Centre for Intermediality Studies in Graz* (CIMIG) a také současným prezidentem *International Association for Word and Music Studies* (WMA). Stejně jako Wolf je editorem časopisu *Word and Music Studies* (WMS) a knižní edice *Studies in Intermediality* (SIM), která byla zahájena v roce 2006 a je věnována vědeckému výzkumu v oblasti studií intermediality

7 Sborník prací z konference konané roku 2007 na UP v Olomouci vyšel pod názvem *Intermedialita: slovo – obraz – zvuk*.

8 Příspěvky z kongresu byly publikovány ve sborníku *Česká literatura v intermediální perspektivě* (2010).

Intermediální poetika příběhu (2011), jsou spoluautorkami knihy *Viditelné popisy. Vizualita, sugestivita a intermedialita literární deskripce* (2016). Zásluhou Alice Jedličkové jako editorky se intermedialita a její osnovné texty dostaly do aktualizovaného vydání *Průvodce po světové literární teorii 20. století* (2013). Intermediální přístup se objevuje i v pracích literárních historiků, např. Jaroslava Janáčková uplatnila podněty intermedialních studií v knize *Gabriela Preissová. Realismus v intermedialních transformacích* (2015).

Změna metodologie, která nám otevřela nové možnosti a přístupy ke zkoumání problematiky vzájemného vztahu literatury a hudby, byla plně využita v naší následující monografii *Česká literatura jazzující* (2012). V úvodních kapitolách jsme objasnili koncepci intermediality ve srovnání s komparatistickým přístupem. V centru pozornosti však byla práce materiálová. Snažili jsme se dokázat, že hudba může podstatným způsobem celá desetiletí ovlivňovat literární vývoj. Sledovali jsme paralelně společenský, hudební (zejména hudbu jazzového okruhu) a literární kontext od konce I. světové války až po počátek normalizace, všímali jsme si projevů vzájemného prostupování nejen v generačních (generace poetická, swingující, beatnická), hudebních a literárních projevech, ale především v konkrétních literárních textech, které uvedené prostupování odrážely v různých úrovních výstavby textu. Pro interpretaci byl zásadní pohled na dílo mezi hudebním a literárním uměním jako na mediální produkt, který se nachází v průsečíku obou umění. Tento průsečík se pro nás stal základním výzkumným prostorem i perspektivou. Nebylo cílem srovnávat obě umění, jejich podobnosti a odlišnosti, ale spíše pozorovat podíl hudby na výstavbě literárního textu a způsob její manifestace. Toto pozorování jsme využili při pojmenování hraničních jevů a typologizaci intermedialních projevů. V závěru knihy jsme se pokusili na základě bohatých interpretačních postřehů znovu vytipovat klíčové oblasti vztahů mezi literaturou a hudbou (jazzem) a popsat škálu charakteristických intermedialních projevů od transmedializace kódů přes tematizaci jazzu v literatuře, simulaci hudby v literatuře až ke kombinování médií (blues, písňový text). Kromě toho se nám podařilo shromáždit a interpretovat všechna zásadní díla, jejichž tvůrci byli ovlivněni jazzem buď jako příslušníci jisté konkrétní generace („Poetická felicitologie

a jazz“, „Česká literatura swingující“), nebo je jazz provázel celoživotně a spoluvytvářel jejich osobní mýtus (J. Kainar, V. Hrabě, J. Hořec, J. Škvorecký).

Musica litterarum (současný stav a výhledy)

Dlouholetá práce na konkrétním materiálu nám rozšířila škálu projevů literárně-hudební intermediality a dala podnět jednak k induktivnímu zobecňování některých intermediálních projevů (práce se zvukem a hudebním tématem), jednak k pokračování interpretační práce k získání většího množství poznatků v oblasti využití hudebních principů a forem v literárních textech a také v uplatňování transmediálních principů.

V oblasti využití zvuku a hudebních témat jsme vycházeli z prvopočátečních zjištění. V této fázi jsme je však obohatili o nové příklady, zpřesnili v pojmenování a do jisté míry zobecnili. Způsob fungování zvuku v literárním textu jsme se snažili popsat jako model, který by se dal využít při interpretaci literárního textu s výrazně zvukovými kvalitami. Příkladem této transformace je studie „Sound in literary text“ (NOVÁK 2019), původně „Zvuk jako společný fenomén hudby a poezie“ (NOVÁK 2005), obdobně v oblasti hudebního tématu „Tematizace hudby v poezii“ (2017). V předchozí knize jsme dospěli k tomu, že estetika jazzu má transmediální povahu a je přenosná z umění do umění, protože zachovává stejné principy. Toto zkoumání jsme nyní rozšířili na problematiku tzv. ismů. Výsledkem je studie „Transmediální principy impresionismu mezi výtvarným, hudebním a literárním uměním“ (NOVÁK 2019). Pokračujeme i v práci interpretační, protože před sebou máme stále cíl obohatit instrumentář literární analýzy a interpretace o všechny pozorované intermediální projevy, což chceme dokázat syntetickou interpretační studií „Ikonizace utrpení v intermediálním módu blues“ (IBID.). Oblast hudebních principů a postupů vyžaduje ještě další materiálovou práci. K interpretaci se nabízejí texty české i překladové literatury, např. zkoumání principu polyfonie u V. Holana, D. Egana, M. Kundery, O. Tokarzukové ad.).

Dovětek a poděkování aneb chvála průvodci

Cesta za poznáním nejen ve fikčních světech literatury bývá pro hrdinu velmi obtížná, a proto mu autorský subjekt často přidá do vínku jednoho či více průvodců. Jejich povaha či charakter pak do značné

míry hrdinovi buď poznání zkomplikuje a nasadí mu brýle Mámení, nebo poslouží jako střílka kompasu zaručující správný směr. Někdy stačí správná otázka položená v pravý čas, tak jako tomu bylo na začátku mé cesty.

Pozoruhodnou vlastností dobrého průvodce je jakási neviditelnost (nezasahuje do prostoru toho, koho provádí; ponechává mu svobodu rozhodnout se a vybrat si svou cestu; učí ho neslevovat z náročnosti, aniž je přítomen) a přitom stálá přítomnost (silně se otiskne do mysli jistou pozitivní nekompromisností, poctivostí, pracovitostí, výjimečností v přístupu ke své profesi i k předmětu své profese).

Můj průvodce je pro mě na prvním místě především čtenář, který čte a dává k tomu impulsy i ostatním. O tom svědčí také otázka, často zaznívající na našich setkáních: Co zajímavého jsi četl nebo čteš? Na jedné straně otázka banální, avšak pro dva lidi, kteří se zabývají literaturou, podstatná.

Můj průvodce je také někdo, kdo pro mě vedle Zdeňka Kožmína objevil netušené možnosti interpretace textu, protože velice hlubokým, racionálním (objektivně teoretickým), přesto však velmi emocionálním až expresivním způsobem čte a interpretuje poezii (*Poezie poslední možnosti*). Přestože jeho práce, kritiky a recenze, rozhovory, komentáře dokládají neobyčejný přehled o světové a české literatuře a teoretickou suverenitu, má schopnost nebýt zaslepen svou odborností a dívat se na literaturu jako na předmět běžné potřeby, se kterým se denně v nějaké podobě dostává člověk-čtenář do styku (*Knihy a jejich lidé. Čtenářské životopisy*). Jeho „čtenářoložství“ vnímám jako pozoruhodnou syntézu všech jeho předchozích prací. Obdivuji jeho schopnost být vždy u toho podstatného, co se nějakým způsobem dotýká literatury.

Mít takového průvodce za zády znamená nejen přísun neustálých podnětů ve všech uvedených oblastech, ale také neustálé posilování víry, že zabývat se tak vysoce humanitní (v očích laické veřejnosti mnohdy periferní) oblastí, jakou je literatura, má smysl. Pod tímto baldachýnem dobré literární energie nebylo možné nezamilovat si poezii, nebylo možné ztratit víru v příběh a zároveň nepřestat být čtenářem čekajícím s každou knihou na nové objevy, zážitky a katarze. Mít někoho, kdo byt' zdálky vysílá na jemné lidské frekvenci impulsy odborné i lidské, kdo věří Vašim schopnostem a kdo skutky pomáhá, je štěstí a vzbuzuje v tom, kdo je provázen (obdarován) prostý pocit vděčnosti.

Literatura

ARISTOTELES

1964 *Poetika* (Praha: Orbis)

BERNAHRT, Walter a kol. (eds.)

2015 „Essays on Literature and Music (1985–2013) by Walter Bernhart“; in Werner Wolf (ed.): *Word and Music Studies 14* (Amsterdam: Brill-Rodopi)

BROWN, Calvin Smith

1953 *Tone into Words: Musical Compositions as Subjects of Poetry* (Athens: University of Georgia Press)

1987 *Music and literature* (Hanover, London: University Press of New England)

CUPERS, Jean-Louis – WEISSTEIN, Ulrich (eds.)

2000 „Musico-Poetics in perspective. Calvin S. Brown in Memoriam“; *Word and Music Studies 2*, (Amsterdam: Brill- Rodopi)

ČERVENKA, Miroslav

2002 „Hlásková instrumentace“; in Marie Kubínová, Milena Vojtková (eds.): *Pohledy zblízka: zvuk, význam, obraz* (Praha: Torst), s. 7–54

DORŮŽKA, Lubomír

2002 „Inspirace může k básníkovi přicházet z nejrůznějších zdrojů“; in Josef Kainar: *Bledej gentleman*, ed. Jakub Sedláček (Praha: Labyrint)

EGRI, Peter

1988 *Literature, Painting and Music* (Budapest: Akadémiai Kiadó)

FEDROVÁ, Stanislava (ed.)

2010 *Česká literatura v intermediální perspektivě* (Praha: ÚČL, Akropolis)

FEDROVÁ, Stanislava – JEDLIČKOVÁ, Alice (eds.)

2011 *Intermediální poetika příběhu* (Praha: Akropolis)

2016 *Viditelné popisy. Vizualita, sugestivita a intermedialita literární deskripcce* (Praha: Akropolis)

FRANTA, Vladimír

2010 „Suprasegmenty mezi řečí a hudbou – klíč k sémantice“; in Vladimír Franta, Andrea Königsmarková (eds.): *Fenomén řeči očima fonetiky a kybernetiky* (Plzeň: FFZČU), s. 97–110

FUKAČ, Jiří

1981 *Hudba a její pojmoslovný systém* (Praha: ČSAV)

- GLOWIŃSKI, Michał
1997 „Literackość muzyki – muzyczność literatury“, in *Narracje literackie i nieliterackie. Prace wybrane (tom II)* (Kraków: Universitas), s. 189–206
- GRYGAR, Mojmir
2006 *Trvání a proměny. Dvanáct kapitol o umění a dějinách* (Praha: Torst)
2008 „O srovnávací sémiotice umění“; in Jan Schneider, Lenka Krausová (eds.): *Vybrané kapitoly z intermediality* (Olomouc: UP), s. 33–48
- HEIDENREICH, Julius
1940 *Verše nad melodií (hudební motivy v české poezii)* (Praha: Hudební matice Umělecké besedy)
- HEJMEJ, Andrzej
2002 *Muzyczność dzieła literackiego* (Wrocław: Wydawniczo Uniwersytetu Wrocławskiego)
- HIGGINS, Dick
1983 *Horizons: The Poetics and Theory of the Intermedia* (Southern Illinois University Press)
- HORÁČKOVÁ, Květoslava
2007 *Janáčkovy opery v překladech Maxe Broda* (Brno: JAMU)
- JANÁČKOVÁ, Jaroslava
2015 *Gabriela Preissová. Realismus v intermediálních transformacích* (Praha: Academia)
- JEDLIČKOVÁ, Alice, MACURA, Vladimír (eds.)
2013 *Průvodce po světové literární teorii 20. století* (Brno: Host)
- JIRÁČEK, Pavel
1989 „Sémantizace hlásek a její význam při interpretaci obsahu lyrické básně“; *Estetika* 26, č. 3, s. 152–157
1991 „Fonologická expresivita českého básnického jazyka“; *Česká literatura* 39, č. 4, s. 289–312
1992 „Prožitek zvuku a český verš“; *Slovo a slovesnost* 53, č. 3, s. 161–170
- MARTINEK, Libor
2008 „Reflexe vztahu literatury a hudby se zaměřením na polskou literární vědu“; in Jan Schneider, Lenka Krausová (eds.): *Vybrané kapitoly z intermediality* (Olomouc: UP), s. 127–136
- MERTA, Vladimír
1990 *Zpívaná poezie* (Praha: Panton)

- MIKO, František
1994 „Medzi rečou a hudbou“; in idem: *Význam, jazyk, semióza* (Nitra: Vysoká škola pedagogická), s. 95–104
- NOVÁK, Radomil
2005 *Hudba jako inspirace poezie* (Ostrava: Tilia)
2012 *Česká literatura jazzující* (Ostrava: OU)
2017 „Tematizace hudby v poezii“; *Literární archiv (Literatura a moderní hudba)* 49, (Praha: PNP), s. 18–53
2019 „Sound in Literary Texts“; *An International Journal of Modern and Medieval Language and Literature. Neophilologus*, 35, 103(4), s. 1–13
- PEČMAN, Rudolf (ed.)
1983 *Hudba a literatura* (Frýdek-Místek: Okresní vlastivědné muzeum)
- PROKEŠ, Josef
2009 *Česká folková píseň v kontextu 60.–80. let 20. století* (Brno: MU)
- RAJEWSKY, Irina O.
2002 *Intermedialität* (Tübingen: Francke)
- REIZOV, B. G. (ed.)
1975 *Muzyka i literatura* (Leningrad: Izdatelstvo leningradkogo univerziteta)
- SCHER, Steven P. (ed.)
1984 „Literatur und Musik – Entwicklung und Stand der Forschung“; in Steven Paul Scher (ed.): *Literatur und Musik. Ein Handbuch zur Theorie und Praxis eines komparatistischen Grenzgebietes* (Berlin: Erich Schmidt), s. 9–25
- SCHNEIDER, Jan – KRAUSOVÁ, Lenka (eds.)
2008 *Vybrané kapitoly z intermediality* (Olomouc: UP)
- SEDLÁČEK, Karel – SYCHRA, Antonín
1962 *Hudba a slovo z experimentálního hlediska* (Praha: Státní hudební vydavatelství)
- SKARBOWSKI, Jerzy
1981 *Literatura-muzyka, zbliżenia i dialogi* (Warszawa)
- SVOBODA, Karel
1944 *Zvuková stránka slovesného díla* (Praha: Nakladatelství Karel Voleský)
- SUS, Oleg
1992 *Geneze sémantiky hudby a básnictví v moderní české estetice*; eds. Ladislav Soldán a Dušan Jerábek (Brno: Masarykova univerzita)

ŠKVORECKÝ, Josef – DORŮŽKA, Lubomír (eds.)
1966 *Tvář jazzu* (Praha: SHV)
1966 *Jazzová inspirace* (Praha: Odeon)

TRÁVNÍČEK, Jiří
1996 *Poezie poslední možnosti* (Praha: Torst)
2013 *Knihy a jejich lidé. Čtenářské životopisy* (Brno: Host)

WOLF, Werner
2011 „Intermedialita: široké pole výzkumu a výzva literární vědě“, *Česká literatura*
59, č. 1, s. 62–85
2013 *Popis jako transmediální modus reprezentace* (Praha: ÚČL AV ČR)
2018 „Selected Essays on Intermediality by Werner Wolf (1992–2014)“, in Walter
Bernhart (ed.): *Studies in Intermediality 10* (Amsterdam: Brill-Rodopi)

ZEMANOVÁ, Zuzana
2015 *Písničky pro (ne)ovědní den: Písňové texty v české populární hudbě 60. let* (Olomouc: UP)

ZICH, Otakar
1937 *O typech básnických* (Praha: Orbis)